

Otázka sakrálního království nebo sakrálních králů¹

Tato instituce je jednou z nejrozšířenějších v lidských dějinách vůbec, a proto je nutné věnovat jí z metodologického hlediska pozornost.² Jako sakrální náčelnictví známe tuto instituci již z rodově-kmenové společnosti a projevovala se i v raných dějinách naší země.³ Ve starověku nenajdeme oblast, kde by neexistovalo (i když mu může předcházet úloha velekněze). Sakrální král nebo království je plodem úzkého propojení sakrální a profánní sféry ve starověkých státech nebo ve státech, které sice podle našeho, metodologicky nepřilíš šťastného, chronologického vymezení této éry do starověku nespádají, ale stupněm vývoje společnosti jsou se starověkými státy analogické.⁴

Studiem různých starověkých pramenů lze vymezit několik významných charakteristik sakrálního království. Jejich uvedení je užitečné zejména proto, že najdeme-li alespoň některé z těchto rysů v pramenech, lze usuzovat i na přítomnost ostatních, a tedy na existenci sakrální vlády ve zkoumané societě.

Základní charakteristiky sakrální vlády:

- I. Panovník je chápán jako:
 - Vtělený bůh
 - Bohy vyvolený vládce
 - Syn boží
 - Pověřenec nebes
- II. Případně existuje víra, že království sestoupilo z nebe.⁵
- III. V jeho narození, případně výchově hrají významnou roli zvířata nebo také zázračná záchrana dítěte odloženého nebo jinak ohroženého.
- IV. Je garant světového řádu. Jako takový přenáší na společnost vůli bohů, je spojnicí mezi bohy a lidmi a jeho úkolem je pečovat jednak o rituál, který řád udržuje, jednak o spravedlnost, která je jádrem řádu v prostředí lidské společnosti.
- V. V rituálech, které opakují původní činy bohů, je jednou z hlavních postav. Někdy se proto spojuje role krále a velekněze v jedné osobě.
- VI. Každoročně svým rituálním jednáním znova zajišťuje úrodu a plodnost země, zvířat i lidí. Proto mohou být jeho významnými atributy např. motyka, sekera, pluh apod.

¹ K otázce tohoto rozlišení viz např. Irfan Šahíd. Iranian History: Sasanian Dynasty. Sacral Kingship in Sasanian Iran. [www.cais. Soas. Com/Cais/History/Sasanian/sacral-kingship.htm](http://www.cais.soas.com/Cais/History/Sasanian/sacral-kingship.htm), str. 1.

² Nejistotu ohledně pojetí sakrálního náčelnictví či království srov. např. u W. Baetkeho, který poíral existenci sakrálního království u Germánů, protože jejich vládcové nebyli předmětem kultu. Chyběl u nich akt korunovace. Neměli absolutistickou moc a nedisponovali žádnými odznaky moci. (W. BAETKE: 1953). S akty korunovace i odznaky moci se však u nich setkáváme.

³ Cosmae Chronica Bohemorum I 5nn – o Přemyslu Oráči.

⁴ Např. státní celky Střední a jižní Ameriky, které časově padají do našeho středověku.

⁵ Z mezopotámských mýtů se dovídáme, že se tak stalo nejprve v Eridu.

- VII. Bojuje se silami zla, symbolizovanými démony, draky, lvy a podobně. Často je jako bojovník se silami zla nebo s nebezpečím zobrazován (srovnejme např. Gilgameš a lev. Héraklés a lev) Vítězí nad nimi a jeho vítězství (také nad lidskými nepřáteli) jsou jedním ze svědectví jeho dobrého poměru s bohy.
- VIII. Udržování tohoto dobrého poměru je jeho základní povinností. Pokud trvá, chrání společnost před neúrodami, hladem, porobením nepřáteli, nemocemi a dalšími zly. Často je jako bojovník se silami zla nebo s nebezpečím zobrazován (srovnejme např. Gilgameš a lev. Héraklés a lev)
- IX. Zodpovídá za blaho všech členů společnosti, což je vyjádřeno např. jeho častým atributem „pastýř“.⁶
- X. V případě, že svrchu uvedené role král neplní, je společnost pohrožena různými katastrofami a král může být sesazen nebo i obětován bohům.
- XI. Poslušnost vůči němu je zprvu chápána jako poslušnost vůči bohům, kteří jej nastolili a jejichž vůli reprezentuje.
- XII. Existuje kolem něj určitá míra posvátna (od úplně tabuizované osobnosti přes objekt uctívání modlitbami, chrámy a oběťmi až k muži či ženě, kteří jsou sice nadáni magickou silou, ale s ostatními členy společnosti se běžně stýkají).
- XIII. Mohou existovat posvátné předměty, s nimiž se panovnická moc spojuje a dědí (nádoby, zbraně, obětní náradí, zemědělské náradí atd.)⁷

Zatímco ve státech tzv. staroorientálního typu existovala instituce sakrální vlády stále, v antice byla nejsilnější v období před vznikem státu, dále pak v době helénistického Řecka (v souvislosti s převzetím celé řady prvků staroorientálních civilizací), a v epoše římského, především pozdního, císařství. Protože pro dobu antiky se o sakrální moci nehovoří tak často, uveďme některé příklady -- nejprve pro starší etapu zdejší sakrální vlády.

Podle řeckých mýtů bohyně Déméter, jež jako první zorala pole a také vytvořila první zákony,⁸ dala oráči Triptolemovi obilná zrna.⁹ Triptolemos je zde tedy:

- a) Pověřený vládce
- b) Posvátný oráč (jako v české mytologii Přemysl), zodpovědný za úrodu a plodnost.

Řekové často vyprávěli o sňatcích bohů a lidí, o jejich společných dětech. V čele řeckých královských rodů stáli velmi často héroové, ale nechyběli tu ani bozi. Ve Spartě, kde byli

⁶ Srov. k tomu Epos o Gilgamešovi tab. II, verše 24n: *On je teď pastýřem Uruku hrazeného, on jejich pastýř – a přece je utlačuje!* (L. MATOUŠ, o. c., str. 24). KLÍMA, J., *Zákoník Chammurapiho*. Praha 1951. Epilog, str. 30. Ílias. Přel. V. Šrámek. Praha 2010: Zpěv IV, str. 111; 115; V, str. 125; 140n; X, str. 235; 246; XI, str. 256; 270; 274; 282.

⁷ Výčet těchto rysů považuji za otevřený, vhodný k dalšímu doplňování.

⁸ Srov. např. Ovid. *Met*, /Stiebitzův překlad, str. 148).

⁹ *Ibid.*, str. 160.

doživotně ze dvou osvědčených rodů voleni každoročně dva králové (archagetové), vládli údajně panovníci z Hérakleova rodu.¹⁰ Tento héros je typickým hrdinou, porážejícím všude na své cestě zlo. Thésea měl zplodit Poseidón a jeho pozemský otec Aigeus mu pod velkým balvanem zanechal meč a opánky, věci, které měli prověřit, že je povolán k vládě.¹¹ Po smrti se stal apotropaickým héroem – v bitvě u Marathónu r. 490 př. Kr. pomohl Athénanům k vítězství.¹²

Spartský zákonodárce, kladený do 7. Století př. Kr. Lykúrkos, byl prý od Apollónovy věštkyne Pýthie nazván miláčkem bohů a spíše bohem než člověkem. Své zákony si dal od Apollóna schválit. Je mu připisováni utvoření spartské ústravy a známé spartské společnosti rovných. I on je po smrti uctíván – měl prý ve Spartě chrám a byly mu přinášeny oběti.¹³ Máme tu tedy před sebou několik přírodů bohů zákonodárců nebo alespoň zákonodárců, inspirovaných bohy. Spravedlnost jako podmínka trvání řádu se spojovala nejen se slávou řeckého vladaře, ale i s dobrou úrodou a plodností dobytka.¹⁴

Celou řadu jasných zmínek o sakrálních králích přinášejí homérské eposy. Králové tady pocházejí od bohů a héroů, královládu dává Zeus, jsou nazýváni pastýři svého lidu.¹⁵

Lykúrgos je napůl historickou a napůl mytickou postavou. Ze zcela historických státníků byly poprvé stavěny oltáře, na kterých se mu obětovalo jako bohu, Sparťanu Lýsandrovi, vítězi v peloponéské válce.¹⁶

Ještě více se pak představy o božství vladaře koncentrovaly kolem Alexandra Velikého. I jeho otec Filippos ovšem, jak máme doloženo, konal početné obřady, které souvisejí se sakrálním královstvím. O Alexandrovi se prý všeobecně tvrdilo, že byl potomek Hérakleův. Mnoho k jeho božství přibýlo po dobytí Egypta v r. 332. Bůh Amon, uctíváný ve Wéssetu, prý souložil s Alexandrovou matkou v podobě hada.¹⁷ Všimněme si tu významu různých zoomorfních představ a motivu, s nimiž se často v souvislosti se starověkými vládci setkáváme. Řecká mytologie zná řadu příkladů, kdy bozi souložili se smrtelnicemi v zoomorfní podobě, např.

¹⁰ Plut. Bioi, Lýsandros 24; srov. např. Paneg. Lat. Paneg. V 36, 2.

¹¹ Plut. Bioi, Theseus 3 a 6. V Theseově životopise 20) se Plútarchos zmiuje o obřadu, konaném na Kypru, při němž mladík předstíral porodní bolesti. Interpretace tohoto obřadu není snadná, ale nejspíše souvisel s magií plodnosti, možná s prvopočátečním samoplozením, vyskytujícím se u bohů.

¹² Ibid. Theseus 35.

¹³ Plut. Bioi, Lykúrgos 5; 29; 31.

¹⁴ Odyss. XIV 109, 111-113.

¹⁵ Homér, Ílias. Přel. V. Šrámek. Praha 2010. Úplný výčet míst by byl příliš obsáhlý, proto se omezíme na Zpěv I-V: I, str. 35; II, str. 52; 56n; 66; 70; 75; 76n; 80; III 92n; IV 111; 115; V, str. 1233; 125; 136; 140n; 142. Pastýř lidu: Srov. např. Ílias. Přel. V. Šrámek. Praha 2010: Zpěv IV, str. 111; 115; V, str. 125; 140n; X, str. 235; 246; XI, str. 256; 270; 274; 282.

¹⁶ Plut., Lýsandros 18.

¹⁷ Ibid. Alexandros 2 a 3.

Zeus v podobě býka s Európou, v podobě labutě s Lédou, apod. Amonův věstec oslovil Alexandra v chrámu tohoto boha jako syna Amonova i jako syna Diova.¹⁸

Mezi athénskými úředníky bychom na rozdíl od Sparty potomky bohů či héroů nenašli. (Jinak tomu bylo např. s Kadmem, Théseem a podobnými mytickými postavami, uctívanými v Attice). Na sakrálního basilea z období před vznikem athénské polis však upomíná titul archonta, jenž byl nazýván archón basileus. Nesl titul odstraněného kmenového krále a měl na starosti právě to, co bylo jednou z nejvýznamnějších charakteristik sakrálních vládců – státní kult.¹⁹

Řím

Bájný praotec římského národa Aeneas je ve Vergiliově eposu Aeneis nazván potomkem Jova a pravým potomkem bohů. Koná očistu svého lidu, takže v jeho ruce byly i funkce, později vydělené jako kněžské.²⁰ I králové neřímského obyvatelstva Itálie přitom deklarovali svůj božský původ. Král Latinus byl prohlašován za vnuka boha slunce Héliá.²¹ Bozi se podobně jako v homérských eposech účastnili zápasů mezi smrtelníky. Při souboji Aenea s latínským Turnem držel Jupiter váhy.²²

Jeden z jeho potomků, syn krále Alby Longy Numitora Romulus byl božského původu po otci Martovi, a také po své pozemské pouti byl údajně vzat mezi bohy. Zjevil se pak senátoru Iuliu Proculovi a prohlásil se za boha jménem Quirinus.²³

Z dalších rysů sakrálního království je možno uvést:

Jeho vychování vlčicí (Dia na Krétě kojila koza Amaltheia, Džingischán byl vychován vlkem), to, že vyorává posvátnou brázdou kolem nově zakládaného sídliště, k pluhu přitom připevnil měděnou radlici (starobylost obřadu) a zapřáhl do něj krávu a býka. Kopí, kterým mrštil, se zazelenalo. A také pečoval o kult. Jako střed města dal vyhloubit jámu, která obsahovala různé prvotiny obětí.²⁴

Livius uvádí mnohé z těchto znaků, ale zdá se, že původní symbolice už nerozuměl.²⁵

Druhý a nyní již skutečně historický římský král, Numa Pompilius, je římskými historiky líčen jako zakladatel většiny římských rituálů a kněžských kolegií. Livius i Plútarchos v jeho případě popisují proceduru, která měla potvrdit, že designovaný

¹⁸ Ibid. 27.

¹⁹ BENGTON, (1969: 107n).

²⁰ Verg. Aen. V 123, 231 a 322.

²¹ Verg. Aen. XII 164n. Římané i Latinové byli ovšem ve skutečnosti blíže příbuzní a do Itálie přišli někdy kolem 12. stol. př. Kr. s dalšími indoevropskými kmeny.

²² Verg. Aen. XII 725-727.

²³ Plut. Rom. 27 a 28.

²⁴ Plut. Rom. 11 a 20.

²⁵ Liv. I 4, 1-6; I 6, 4; I 7, 1; I 9, 4; I 16, 1-8; I 18, 6-10; I 19, 5; I 21, 3n; I 39, 1. I 40, 3;

římský král, jenž nesl titul *rex*, je po vůli bohům. Po Romulově smrti nejprve nenastoupil žádný nový *rex*, nastalo mezivládí, kdy správa římské obce byla v rukou senátorů. Toto interregnum²⁶ sloužilo k pozorování věštných znamení. Byla-li nástupu nového krále příznivá, následovala politická procedura v občanském sněmu, který se nazýval kurijní. Udělil králi *impérium*, tedy jeho moc přikazovat, a složil mu přísahu věrnosti.²⁷

O vládních věcech se Numa radil s bohyní (nebo nymfou) Egerií. (Takto např. krétský Mínos odcházel do Diktyjské jeskyně). Z nebe mu spadl do rukou posvátný štít, který byl na počátku založení kněžského kolegia Martových kněží Saliů.²⁸ Zajímavý je Plútarchův názor, že kruhový chrám Vesty, který měl Numa založit, měl napodobovat vesmír.²⁹ Vestin chrám byl totiž symbolem společného krbu všech římských občanů, jeden ze symbolů počátků říma jako *civitatis*, a určité napodobování modelu vesmíru by opět mělo paralely – tentokrát např. již v neolitu Malé Asie.

Několikrát zde citovaná epická báseň Aeneis měla vlastně přinést doklady pro božský původ rodu Luliů, Caesara a jeho adoptivního syna, prvního římského císaře Octaviana.

Již římská doba královská přinesla jistý odklon od původních ritů, dodržovaných při nástupu krále, zejména proto, že po vlád třetího římského kmenového panovníka, Anca Marcia, se vlády v římě jako cizorodý prvek zmocnili Etruskové (nejprve Tarquinius Priscus).

Titul *rex* přešel do republiky v podobě titulu kněze obětníka, přinášejícího oběti za stát, který se nazýval *rex sacrorum*. Stejně tak jako v případě athénské archonta basilea je tato kněžská funkce svědectvím, že římský *rex* byl nepominutelným činitelem veřejného kultu, jehož změny nebyly nijak žádoucí. Jinak u republikánských Římanů panovalo *odium regni*, jejich ústava a zákony se snažily bránit dalšímu nástupu královlády.³⁰

Jak tomu tedy bylo s případnou sakralitou římských republikánských úředníků? Nepochybně ji najdeme u tribunů lidu, kde však nesouvisela se sakralitou královlády, ale s důvody, známými všem starověkým civilizacím, totiž s ochranou slabších a chudých členů společnosti. *Tribuni plebis*, kteří měli před zvůli patricijských úředníků ochraňovat neplnoprávné římské občany, plebeje, požívali někdy od 40. let 5. stol. výhod toho, že bylo takzvaně *sacrosancti*.

²⁶ Liv. I 17, 5n ; I 22, 1.Plut. Numa 7.

²⁷ Gjerstad. (Innenpolitische und militärische Organisation in frühromischer Zeit, str. 155n. ANRW I 1, str. 136-188.

²⁸ Liv. I 19, 5; I 21, 3-4. I 20, 4; srov. ibid. V 54, 7; Verg. Aen. VIII, v. 664n; Plut. Numa 4 a 13.

²⁹ Plut. Numa. 11.

³⁰ Liv. II 8, 2.

Chránily je nejpřísnější normy božského práva (u Římanů *fas*). Ten, kdo tribunovi ublížil, byl *sacer* a ocital zcela mimo zákony boží i lidské a bylo tedy možno jej i beztrestně zabít. Prakticky nemohl již dál žít v římské společnosti.³¹

Pod touž ochranou stál vztah bohatšího a společenky významného patrona a jeho chudšího, nevýznamného klienta, který vznikl již v době královské a za republiky přetrvával. Patronovi, který ublížil svému klientovi, rovněž hrozila sakrace.³²

Ostatní vysokí úředníci republiky museli být vždy, tak jako dříve *reges*, potvrzeni věštnými znameními. Konala se jednak ve volebním setninovém sněmu, jednak se uplatnila ve sněmu kuriijním, jenž konsulům a praetorům uděloval *imperium*.

Procedura vybrání (zvolení) představitele státu a jeho obdaření moci přikazovat, soudit a trestat byla od sebe oddělena podobně jako v královské době. Kuriijní sněm byl přitom pouhým reliktem, pocházejícím z doby rodově kmenové společnosti, jehož funkce mohly být plně nahrazeny sněmem setninovým. Toto shromáždění však silně souviselo s římskými obřady, s náboženstvím, a za republiky tedy nebylo zrušeno.³³ Ostatně i sám setninový sněm se mohl sejít jen za příznivých auspicií.

Každý zvolený konsul, praetor nebo tribun lidu měl právo konat oběti a věštby a vykládat věštná znamení. Jeho politická funkce zachovávala tedy některé atributy funkcí kněžských.

Soudy v období republiky jistě nevynášeli jen spravedlivá rozhodnutí, ale povědomí o tom, že spravedlnost je nezbytnou podmínkou dobrých vztahů společnosti s bohy u Římanů samozřejmě existovalo, a to i v lidovém povědomí. Plautus³⁴ v jedné ze svých komedií tvrdí, že kdo nespravedlivě jedná na soudu *eorum referimus nomina exscripta ad lovem. Cottidie ille scit, quis hic querat malum*.

Spojení spravedlnosti s bohy se objevuje i přímo v některých zákonných ustanoveních: Např. noční krádež úrody byla chápána jako zločin proti bohyni Cereře a trestána oběšením na stromě.³⁵

Antičtí autoři, např. Tacitus nebo Suetonius, začínají dějiny římské doby císařské již Caesarem. Moderní historikové, dělíci římské císařství na starší principát a mladší dominát, považují za prvního císaře teprve Caesarova adoptivního syna Octaviana Caesara. Prvků sakrality u představitelů římského státu však přibývalo již za Caesara. Byl pokládán za potomka Aeneova, a tedy Venušina. Po jeho smrti

³¹ Liv. III 55, 6n a srov. ibid. II 33, 3.

³² Srov. Gell. NA XX 1, 40: *...sic clientem in fidem acceptum cariorem habere quam propinquos tuendumque esse contra cognatos censuit (sc, populus Romanus), neque peius ullum facinus existimatum est, nam si qui(cui) peobaretur clientem divisui habuisse.*

³³ Doklady viz v poznámkách k článku J. BEDNAŘÍKOVÉ: Přežívání některých rodových zvyklostí po tzv. serviovských reformách. In: M. Frýdek a kol. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava 2012. Str. 40-44, poznámky 125-165.

³⁴ Plaut. Rud. 13-20.

³⁵ Leges XII tab. VIII 5.

senát navrhl, aby byl uctíván jako bůh a C. Octavianus mu dal postavit chrám.³⁶ Jeho apotheosa, přijetí mezi bohy, je oslavena i básníkem Ovidiem. Již podle něho může zbožněný vládce vyslyšet modlitby.³⁷ Začala takto tradice zbožšťování všech zemřelých (nikoli ještě žijících) Caesarových nástupců. Po jeho smrti se na nebi objevila kometa a zeslábl prý také sluneční svit.³⁸ Motiv zatmívajícího se slunce patří pravděpodobně k těm myšlenkovým konstantám lidstva, které kdysi spojovaly slunce se spravedlností a nemorální jednání (Caesar byl zavražděn) s vážným narušením světového řádu.³⁹

Objevují se i motivy zvláštního (v podstatě „královského“ štěstí, které Caesara provázelo. Vyděšeného kormidelníka na lodi konejšil prý Caesar slovy: „nic se neboj, Caesar a Caesarovo štěstí pluje s tebou“.⁴⁰

Octavianovi a poté každému následujícímu císaři principátu byl po smrti a po jeho předpokládané apotheose rovněž vystavěn chrám a o jeho kult se starali kněží zvaní

augustales.

Zemřelý císař byl označován slovem *divinus*, božský, od čehož se odlišovalo jiné přídavné jméno, *divus*, které má sice stejný překlad, ale označovalo císaře ještě žijícího. Byl tedy božský, ale nebyl chápán jako živoucí bůh. Octavianus své paměti nazval *Res gestae divi Augusti*.⁴¹ Samo příjmení Augustus, které římský senát udělil Octavianovi v lednu r. 27 př. Kr., znamenalo vznešený nebo požehnaný. Zajímavé je, že císařové principátu zřejmě neodvozovali svůj původ (alespoň nikoli přímo) od žádného římského božstva. Octavianus sice adoptoval do rodu Luliů Tiberia, takže se mohlo tvrdit, že jde o potomky Venušiny, ale třetí císař principátu pocházel již z jiného rodu, Claudiů. Roli spojnice s božským původem Caesara mohly snad ovšem hrát tituly císařů, kteří všichni byli Caesares a Augusti. S claudiovskými císaři se poprvé objevila myšlenka, že panovník je žijící bůh, i když se tato představa ještě neprojevila v jeho titulatuře. Za živá božstva se považovali v této dynastii Caligulla a Nero. Kolosální socha, která Nerona zpodobovala, byla vytvořena v podobě boha Héliá.⁴² Ve spojitosti s tradicí sakrálního království nepůsobí tyto excesy zase tak nepochopitelně, nicméně Římané nebyli na podobné chápání císaře ještě připraveni.

³⁶ Srov. např. Plút. Caes, 57.

³⁷ Ovid. *Metamorf.* Caesarova apotheosa, str. 473-475.

³⁸ Plút. Caes. 68.

³⁹ Srov. zprávu Evangelíí, podle nichž po smrti Krista na kříži nastala tma po všem světě a také českou Husitskou kroniku (kap. 9), kde se píše o úplném zatmění slunce před odsouzením Mistra Jana Husa v Kostnici.

⁴⁰ Plút. Caes. 38.

⁴¹ J. Nováková. *O vlastním osudu.* Praha 1973.

⁴² Sueton. *Calig.* 22; *Ibid.* Nero 31; Srov. Plin. *NH* XXXIV 45.

Císařové ovšem měli nejenom svoje chrámy a kněze, ale obyvatelé impéria se k nim mohli i modlit, jejich sochy skýtaly azyl lidem prchajícím před trestem stejně tak jako chrámy římských bohů.

Na svém dvoře se dal poprvé jako *dominus et deus* titulovat poslední vládce z dynastie Flaviovců, Domitianus.⁴³ Jeho předchůdci z téže dynastie byli přitom co do božskosti císařských osob velmi umírnění.⁴⁴

V římském státě s jeho prakticky moderní administrativou nebylo prohlašování císařů za bohy tak důležité, jako v počátcích vývoje státu nebo tam, kde tato představa měla sankcionovat moc vůdců vzájemně v podstatě rovných příslušníků kmene. Něco jiného bylo spojení císařských osobností s římským kultem, nebot ani Římané nepřestali věřit, že rituály a oběti jsou pro stát životně důležité. Pevnou součástí tohoto kultu se přitom už od Caesara a Octaviana stal kult císařský. Jeho spojení se státem a obřady, které jej měly udržovat, bylo natolik pevné, že se mu žádný z císařů nebránil a že jeho zanedbávání odmítání vyvolávalo krvavá pronásledování křesťanů.⁴⁵

Základní titul císaře zněl za principátu *princeps* a označoval císaře pouze jako prvního senátora a tím i prvního mezi všemi sobě rovnými římskými občany. Boj dvou tendencí, racionální a občanské na jedné straně, náboženské a monarchické na straně druhé, je pro principát do jisté míry příznačný.

Vznik císařského absolutismu, Th. Mommsenem nazvaného *dominát*, toto váhání sice odstranil, brzy se však objevil nový problém – kontroverze císařova božství a křesťanského monoteismu.

Tento rozpor se pokoušel vyřešit již první známý křesťanský kronikář Eusebios. Jeho pojetí císaře Constantina I. se ovšem v podstatě neliší od chápání staroorientálních sakrálních vládců. Císař je podle něj Boží oblíbenec, kterého Logos obdařil svou přízní. Je zástupcem Boha na zemi, Bůh mu dopřává vítězství nad nepřáteli a jeho skutky přenášejí na zemi Boží vůli.⁴⁶

V počátcích **dominátu** bylo božství císařů silně zdůrazňováno, císař byl titulován jako *dominus et deus* a jeho nové pojetí bylo nyní podpořeno i novými odznaky moci, rituálem, který probíhal při audienci u císaře a který byl převzat z Persie (proskýnesis). Chápání císaře jako božstva bylo posíleno označením všeho, co s císařem souvisí, za posvátné. Adjektivum *sacer* je spojeno nejen s císařovou radou (*sacrum consistorium*), ale i s jeho palácem, oděvem, ložnicí. Styk veřejnosti s císařem byl omezen na minimum.

Vděčným zdrojem dokladů pro sakralitu vládců *dominátu* jsou panegyriky, které na ně byly přednášeny při různých příležitostech. Jsou to samozřejmě prameny,

⁴³ Srov. např. Suet. Domitianus 13.

⁴⁴ O zakladateli dynastie Vespasianovi se traduje, že komentoval svou smrtelnou nemoc ironickými slovy: „Běda, zdá se mi, že se stávám bohem.“ Suet. Vespas. 23.

⁴⁵ Srov. Příběhy raně křesťanských mučedníků díl I. Uspořádal P. Kitzler. Praha 2009. Díl II. Praha 2011.

⁴⁶ Euseb. HE IX, 1n; VII 12n; X 9, 1.

kteře se snaží adresátovi řeči co nejvíce lichotit, při zjišťování sakrálního postavení císaře to však nijak není na škodu.

Ve sbírce 12 latinských panegyriků, souborně vydané Baehrensem, je nejstarším Mamertinův panegyrik na Maximiana, spoluvládce zakladatele dominátu, císaře Diocletiana.

Běžné je tady, ale i v ostatních panegyricích, oslovení „nejsvětější císaři“.⁴⁷

Maximianus je božská osobnost, císařové mají božský původ a pocházejí od Iova (augustové) nebo Hercula (caesarové). Císař je bůh, přítomný mezi lidmi.⁴⁸

Důležitým atributem císařské moci panovníků dominátu byla štěstěna, tedy známé „královské“ štěstí. Provázela jejich vládu, dopřávala jim vítězství ve válkách.⁴⁹ Za vlády prvních císařů dominátu provázela podle panegyristy říši dobrá úroda a vrátilo se zdraví (předtím panoval mor).⁵⁰ Císařové tedy zaručovali své zemi plodnost a zdraví obyvatel.

Zcela podobné atributy nalezneme v panegyriku na císaře Constantia Chlora (jakožto Caesara). Je vzpomínáno jejich božství a štěstěna, nově se objevuje tvrzení, že sesílají pro spásu lidí na svět světlo a že jejich božská síla působí všude tam, kde jsou uctívány jejich portréty a prapory.⁵¹

Anonymní chvalořeč na císaře Konstantina I. byla věnována vládci, který se přiklonil ke křesťanství. Většina slov v panegyriku je slučitelná s křesťanskou vírou, včetně nebeského vojska, které Konstantinovi přichází na pomoc. Toto vojsko však vede jeho zemřelý otec Constantius.⁵² I Konstantinus je titulován *numen tuum*.⁵³

V tomto a dalších dvou panegyricích sbírky se také objevují úvahy jejich autorů o bohu. Římskou veřejnost musel právě v této době vztah tradičních římských božstev nebo Ježíše Krista k císaři velmi zajímat. Pozoruhodné je, že ani v pozdějších panegyrických skladbách se Kristus ve vztahu k císařům neobjevuje. Nazariův panegyrik na císaře Konstantina I. ukazuje, třebaš ne expressis verbis, jakýsi křesťanský posun, ostatně také úvahy autora o bohu ukazují tímto směrem.⁵⁴

Rozkolísanost představ, které měly smířit nový křesťanský názor říše a božství císaře je ovšem veliká. Za Konstantinovými činy stojí božstvo, boží moc mu pomáhá a on bohu stále slouží. Tato tvrzení, stejně tak jako zdůraznění Konstantinovy božské statečnosti a soucitu či charakteristika štěstěny jako proměnlivé,⁵⁵ jsou dobře slučitelné s křesťanskými představami. Stejně tak

⁴⁷ Paneg. Lat. 2, 1; 2, 3; 3, 2; 5, 4; 5, 15; 6, 1; 7, 2; 8, 1; 9, 1 a jinde.

⁴⁸ Ibid. 2, 2; 2, 3; 2, 10; 12, 4.

⁴⁹ Ibid. 3, 6; 3, 13; 3, 16 a jinde.

⁵⁰ Ibid. 3, 15; srov. 10, 28.

⁵¹ Ibid. 5, 4; 5, 15.

⁵² Ibid. 10, 19, 10, 14.

⁵³ Ibid. 7, 2; 9, 22.

⁵⁴ Paneg. V: V 7, 3n.

⁵⁵ Ibid. 13, 5; 16, 1; 17, 1; 3, 3; 7, 1.

nebeské vojsko, které Konstantinovi pomáhá. Toto vojsko však vedl podle autora Konstantinův otec Constantius Chlorus, jenž „jako bůh stál v čele nebeských vojsk“.⁵⁶

Zajímavé jsou v tomto smyslu také panegyriky, které na křesťanského (i když nijak bigotního) císaře Valentiniana I. napsal jeden z nejvýznačnějších obhájců starého římského polyteismu a z největších vzdělanců pozdní antiky Q. Aurelius Symmachus.

V prvním z nich se opět objevuje jen císařova štěstěna.⁵⁷ Druhý je na příklady, které hledáme, bohatší. Obsahuje označení císařů za božské bytosti, ale zároveň je císař

charakterizován i jako „bytost nejbližší bohu“.⁵⁸

Císaři Gratianovi, jenž jako první z římských vládců odložil titul nejvyššího pontifika a tím se zcela rozešel se starým římským polyteismem, děkoval v oslavné řeči za udělení hodnosti consula významný, z Gallie pocházející pozdně antický básník Ausonius.

Panegyrik se vyznačuje tradiční názorovou nerozhodností. Císař povznesl svého otce mezi bohy,⁵⁹ ale má vlohy, za něž vděčí bohu, bůh navrhuje a císař vykonává, bůh je původcem jeho moci a jeho rozhodnutí.⁶⁰

Cesta k obrazu císaře jako pouhého vladaře z milosti Boží však ještě zdaleka nebyla dokončena. Svědčí o tom Pacatův panegyrik na císaře Theodosia I., který jako první zakázal výkon „pohanského“ náboženství. Theodosius je podle autora „roven bohu“, je božskou bytostí, ba dokonce je bůh jeho spolupodílníkem na vládě. Ukazuje se lidu, takže lid má příležitost pohlédnout na božstvo. Jeho návštěvy v domech soukromníků jsou komentovány slovy, že ...“ svými božskými šlépějemi posvětil i domy soukromníků“.⁶¹

Pochopitelně, v případě panegyriků musíme mít na mysli jejich svrchu již vzpomenutý účel, kterým je pochlebování. Nicméně i Theodosius I. byl považován zcela odlišnou, než jsou obyčejní smrtelníci. Potvrdit to mohou i slova vojenského odborníka P. Vegetia Renata, který Theodosia rovněž považoval za boha, alespoň na druhém místě.⁶² Podobný postoj k císaři Theodosiovi II., který byl od r. 408 vládcem východní části římské říše, dokládá historik Priskos. Na hostině v Serdice (Sofii) hovořil Bigilas o císaři jako o bohu.⁶³

I v době po sesazení posledního římského císaře Romula Augustula (r. 476), kdy se moci v centru říše, Itálii, ujali barbarští vládcové, trvala tradice sakrální moci

⁵⁶ Ibid. 14, 1; 14, 6 a srov. 29, 1.

⁵⁷ Paneg. VII: VII 14.

⁵⁸ Ibid. 18.

⁵⁹ Ibid. Děkovná řeč císaři Gratianovi 2, 7.

⁶⁰ Ibid. 4; 5; 9; 18.

⁶¹ Paneg. X: X 6, 4; 10, 1; 18, 4; 21, 2; 47, 3.

⁶² Veget. De re mil. II 5.

⁶³ Priskos, frg. 8, str. 82n.

někdejších císařů dominátu. Theoderich Veliký, ostrogótský král, který panoval v Itálii od r. 493 do r. 526, byl poctěn panegyrikem biskupa z Pavie Ennodia. Křesťanský hierarcha zde mluví o jeho božství, jeho dědic je označen jako „svaté dítě“.⁶⁴ Ennodius ovšem také připomíná, že král ví, že výsledek jeho námah je v rukou božích, a podle toho se chová.⁶⁵ Celou řadu dokladů sakrality vládců pak přináší severogermánské prostředí.⁶⁶

Bylo by pochopitelně možno uvést i další doklady pro otázku sakrální vlády v antice, to by byl však úkol spíše pro samostatnou studii.

II. Státy přechodného období mezi antikou a středověkem

Barbarské germánské státy

Oproti starověkému státu je můžeme definovat v podstatě jakousi negativní charakteristikou: Jednotu náboženskou a právní nemusejí tvořit, jsou však jednotkou politickou (vláda jednoho krále).

- Latinské pojmy *natio* a *populus*, stejně tak jako pojem *gens* jsou vágní
- Je tedy problematické hovořit o státech barbarských národů nebo kmenů, jako dobrá možnost řešení se jeví označení: barbarská království

Jedním ze základních atributů politických jednotek doby tzv. velkého stěhování národů je jejich **polyetnická struktura**.

Ostrogóti, kteří unikli hunskému područí, se např. spojují s Alany a Huny, a to pod vedením společných náčelníků Alatheia a Safraka. Pestrou skupinou byli i Radagaisovi barbaři. Tyto útvary nejsou k barbarským státům počítány, podobně jako nepanuje jednotné mínění o zařazení tzv. Odoakerovy říše mezi ně. Etnicky velmi pestrý byl ovšem i ostrogótský stát, který tvořili Ostrogóti, Rugiové, Herulové, Skirové, Svěbové, Turcilingové, Alani a původní římské obyvatelstvo. Vandalský stát byl tvořen Vandaly, Alany a Afrořímány. K Vizigótům se přidali také germánští Taifalové, jejich stát zahrnoval nejprve Gallořímány a poté římány v Hispánii. **Přítomnost románského elementu** je dalším velmi charakteristickým rysem těchto přechodných státních útvarů.

Hlavní metodologické otázky

- Kolem koho se kmenový svaz nebo stát tvoří?
- Kdo jsou nositelé státnosti (a k jakému vývoji ve vrstvě těchto nositelů dochází)

Ad 1)

Nová sociální, případně státní jednotka, se tvoří kolem významného náčelníka či krále. Vzniká buď vnitřním sociálním vývojem (snižování počtu kmenových náčelníků

⁶⁴ Ennod. Paneg. Theod. 1, 4; 1, 2; 2, 5; srov. 21, 93.

⁶⁵ Ibid. 17, 80.

⁶⁶ Bohaté doklady lze najít v díle Snorriho Strulusona Heimskringla – srov. např. zdejší kap. XV.

u Franků, Vizigótů, Alamanů) nebo z důvodů záchrany určitých skupin současníků doby stěhování národů, kteří se sdružili kolem úspěšného vojevůdce (vzpomínaný případ Alatheia a Safraka, Theodericha Velikého, vandalských hasdingských králů, apod.) Pro oba tyto procesy bylo stěhování národů, kdy bylo třeba zvýšené obranyschopnosti a kdy obživu bylo často třeba získávat z válečné kořisti nebo si vybojovat nová území k usídlení, živnou půdou.

Království a jeho opory

- **Pramenná terminologie**

- A) klasické jazyky : (rex, rex, basileús). Vedle toho se pro osoby označované právě uvedenými termíny, může zároveň vyskytovat i označení: princeps, primas, dux, iudex, fýlarchos, primárně používané pro náčelníky-
- .
- B) Germánská terminologie a její ekvivalenty v klasických jazycích: Thiudans (basileús), reiks (archón), kuning (konung). Území pod vládou krále, království se nazývá reiki, vládnout reikinon.

1) Opora v sakralitě

- Podle Jordanových Getik⁶⁷ považovali Ostrogoti své předáky z rodu Amalů, za polobohy, Anses. Králové z franského vládnoucího rodu Merovejců pokládali podle tzv. Fredegar⁶⁸ za předka svého rodu mořské božstvo, zvané Neptunus Quinotaurus a při svých cestách po království užívali spřežení, taženého hovězím dobyt看em.⁶⁹ Ammianus Marcellinus popisuje sakrálního krále Burgundů, majícího titul *hendinos*.⁷⁰ Od boha **Ódina** odvozovali svůj původ severogermánští Ynglingové.⁷¹ Za sakrální podpoření královské autority lze snad považovat i zaměnění pojmu *vargus* za *extra sermonem regis positus*, ke kterému dochází mezi dvěma ustanoveními zákoníku Lex Ribuarie.⁷²

2) Družina (comites, antrustiones)

O počátcích družinného prostředí v rámci germánských kmenů se dočítáme už u Caesara,⁷³ a jako s plně vyvinutým se s ním pak setkáváme u Tacita.⁷⁴ Družina

⁶⁷ Jord. Get. 78.

⁶⁸ Fredegar III 11.

⁶⁹ Einhard, Vita Caroli c. 1.

⁷⁰ Ammian. XXVII 5, 14.

⁷¹ Řadu z nich Heimskringla Snorriho Sturlussona, např. kapitoly 15, 17, 19 a 43. Dále srov. JB SN, str. 356.

⁷² LRib, 87, 2 (vargus); ibid. 89: forbannitus, tj. extra sermonem regis positus.

⁷³ Caes. Bell. Gall. VI 23, 1-7: *Latrocinia nullam habent infamiam, quae extra fines cuiusque civitatis fiunt; Atque ubi quis ex principibus in concilio dixit se duces fore, qui sequi velint, profiteantur, consurgunt ii, qui et causam et hominem probant...*

⁷⁴ Tac. Germ. 14. Tacitus, když píše, že Germáni mnohem raději bojují než obdělávají půdu, protože jim připadá jako lenost a zbabělost získávat práci to, co mohou získat krví.⁷⁴

představovala zárodečný státní aparát. Ve franském státě byly pozice jednotlivých členů družiny vyjádřeny jejich stabilními místy na královských hostinách, kde je usazoval truhas, družiníci měli v zákoníku PLS wergeld 3x vyšší než běžný svobodný Frank.⁷⁵ Z vizigótského státu máme doklady, jak se z družiny vyvíjejí konkrétní dvorské funkce (*comes scanciorum*, *comes spathariorum*, apod.)

3) Válka

Králové byli provázeni královským štěstím, které i ostatním bojovníkům zaručovalo ochranu a vítězství ve válkách.⁷⁶ Válka jim pomáhala vytvářet a vydržovat velké družiny, které se stávaly oporou jejich moci. V Heimskringle Snorriho Strlusona najdeme např. následující slova (týkající se vikinské doby): Bylo tehdy mnoho ‚mořských králů‘, kteří veleli velkým vojskům, ale nevlastnili žádné území. Za pravého ‚mořského krále‘ byl považován ten, kdo nikdy nespal pod začazenou střechou domu a nepil v koutě u krbu.⁷⁷

4) Vztahy k římské říši

Významnou roli v posilování moci jednotlivých

náčelníků a králů hrály též **foederátní vztahy k římské říši** (z foederátního poměru se vytvářejí barbarské státy: vizigótský, ostrogótský, franský, a burgundský).

Foederátní poměr znamenal římské spojenectví, dary, peníze, zboží, především pak půdu, přidělovanou podle principu hospitality. Napomáhal vytvoření vlády jediného náčelníka/krále.

5) Legislativa

Ochrana krále samotného je v tzv. barbarských zákonících zastoupena méně.

Najdeme ji např. ve vizigótské Antikvě,⁷⁸ *Leges Langobardorum*,⁷⁹ v *Lex*

Baiuvariorum,⁸⁰ v zákonících vydaných pro Sasy po jejich porážce Karlem Velikým.⁸¹

Zcela podobný význam jako předešlá ustanovení měla ochrana královských úředníků vyšším wergoldem. Hoovořili jsme již o vyšším wergeldu za život královských družiníků ve franských zákonících, stejně tomu tak ovšem bylo i v případě hrabat, nejstarších představitelů královské teritoriální správy na území franského státu.⁸²

Králové pravomoci byly ve franském prostředí označeny termínem *bannus*, odpovídajícím římskému pojmu *imperium*.

⁷⁵ PLS 41, 5 (wergeld za prostého svobodného Franka: ibid. 15, 1; 41, 1).

⁷⁶ Srov. např. již cit. Místo z Jord. Getik (78)

⁷⁷ Heimskringla I 30.

⁷⁸ Chindasvindova právní norma připouští mučení příslušníků všech vrstev společnosti, jde-li o ochranu královské moci. (VI 2, 1 a 2 – kde si král vyminuje možnost udělit provinilému člověku milost).

⁷⁹ V Rothariho ediktu stanovení trestu smrti za přípravu spiknutí proti králi, za vzpouru ve vojsku, vádu a rvačku na půd královského paláce (c. 1, 6 a 8).

⁸⁰ Zvláště významný je v tomto směru paragraf II 9 (o neposlušnosti vévodů vůči králi).

⁸¹ Capitulatio de partibus Saxoniae (10 a 11) obsahuje trest smrti za „spiknutí proti králi a národů křesťanů“ a za nevěrnost králi.

⁸² PLS 54, 1. Bylo to také 600 solidů.

- 6) Ve službách královské moci působila i tradice, genealogie jejich rodů a ceremoniál jejich investitury. Zmínili jsme se už o tradici Amalů (kterou Cassiodorus ve svých dějinách Gótů sledoval po 17 generací), o božských předcích-zakladatelích královských dynastií. Ve vizigótském prostředí měl slavnou minulost královský rod Balthu. Investituru a odznaky moci máme doloženu např. v případě krále Thorismunda, který byl po smrti svého otce na Catalaunských polích pozvednut svými bojovníky na štítě.⁸³ V rodě Merovejců se královská moc tradovala předáním kopí.⁸⁴
- 7) Další velmi významnou oporu královské moci představovala církev, a to ariánská i katolická. V případě ariánských církví byli králové jejich hlavami, jim a nikoli papeži podléhalo duchovenstvo, bohoslužby se konaly v germánském jazyce, existovala do gótštiny přeložená bible. Na druhé straně v ariánských germánských královstvích představoval značný problém náboženský dualismus, protože původní románské obyvatelstvo bylo katolické. Ke spojování Germánů a Románů v jednu společnost docházelo sice i za těchto okolností, král byl v každém případě i ochráncem Románů, ale k úplné jednotě království docházelo až po konverzích germánských králů ke katolické víře.

Chlodvík, jenž jako první z „barbarských“ králů (nepočítáme-li krátkou epizodu katolictví u Svěbů), přijal katolickou víru, zajistil svým nástupcům též určitý, třebaže méně viditelný primát nad církví. Všichni biskupové, zvolení podle kanonického práva, museli být nutně ještě potvrzeni franským panovníkem, který tak v biskupských úřadech budoval odnož a oporu královské správy.⁸⁵

- **Nositelé státnosti**

V rámci reziduí rodového zřízení, která v každém z tzv. barbarských států nalezneme, je nositelem státnosti shromáždění ozbrojených mužů, *exercitus*. Jistým synonymem pro tuto instituci je etnonym vedoucího kmene (Gótové, Vandalové, Frankové), třebaže se pod tímto označením mohou skrývat i jiná etnika, podléhající témuž králi. *Exercitus Gothorum* po smrti krále Vitigise volí Eraricha (který je původem Svěb).⁸⁶ *Exercitus Vandalorum* volí po sesazení Hildericha králem Vandalů a Alanů Gelimera.⁸⁷ Theoderich Veliký se králem svých Gótů stal po smrti svého otce Thiudimira v r. 474. Roku 493 došlo však k jeho novému svolání králem polyetnickým celkem, do jehož čela se postavil v Itálii.⁸⁸ Jeho vnuk Athalarich byl schvalován shromážděním, které

⁸³ Jord. Get. 214n (zde i o insigniích moci, které byly pohřbeny s králem Theoderichem I.)

⁸⁴ Greg. Tur. HF VII 33.

⁸⁵ Srov. k tomu: 10, kánon II. koncilu v Clermontu; Chlotharii regis praeceptio I; Chlotharii II. edictum 6; J.B. Frankové, str. 154. K tomu wergeld za zabití biskupa v LRip, kde se poprvé objevuje, činil 900 solidů (LRib. 38, 5-9).

⁸⁶ Prokop. BG DDD.

⁸⁷ Prokop. BV I, 6-21; oficiální titul krále vandalského státu v severní Africe zněl *rex Vandalorum et Alanorum* (srov. Laterculus regum Vandalorum et Alanorum. Ed. Th. Mommsen. MGH AA XIII. Berolini 1898.

⁸⁸ Exc. Vales. XII 57.

tvořili nejspíše už jenom výše postavení barbaři a královi barbarští úředníci.⁸⁹ Dobře je vývoj od shromáždění všech svobodných bojovníků, které rozhoduje o věcech státu, ke stavovským sněmům, doložen u Vizigótů a Franků.⁹⁰

Původní římské obyvatelstvo, stojící mimo *exercitus*, se na státních záležitostech nepodílel, pokud se jeho příslušníci nestali královskými úředníky a důvěrníky, což se ovšem stávalo velmi často. Byli pak pochopitelně účastni stavovských shromáždění.

Právní poměry

Tvoří též jednu z charakteristik barbarských germánských států. Ve větší části z nich nenajdeme teritoriální platnost a jednotu práva, ale panuje zde tzv. právní personalita.⁹¹ Jednotné právo měl pouze Theoderichův ostrogótský stát, ve vizigótském dva odlišné právní systémy sjednotil král Reccesvinth v 7. stol. (r. 643). Právní památky barbarských germánských států, s výjimkou států anglosaských, se nazývají **barbarské zákoníky**.

Jsou takto nazývány kodifikace práva, vzniklé v 5. až 9. stol n. l., které jsou sepsány latinsky⁹² případně latinsky s použitím doma zaužívaných právních termínů. Mísí se v nich kmenové obyčejové právo, normy, převzaté z římského práva, a více či méně tímto právem ovlivněné královské konstituce. Podíl domácího a římského práva je v nich různý. Královské konstituce neměly kmenovou, ale teritoriální platnost. Místy v těchto zákonících nalézáme zbytky rituálních právních norem (např. v PLS⁹³, u Frýzů, Langobardů, ale i jinde)⁹⁴.

Attilova říše

Při zkoumání správních útvarů zemědělských a nomádských populací se objevuje jistý metodologicky nejednotný přístup, a to v otázce posouzení významu reziduí rodového zřízení u kočovníků (např. prokazatelné zbytky rodového zřízení ve státě Siung-nuů nebo v hunské říši v Evropě vedou k pochybnostem o tom, zda tyto sociální útvary nazývat státy).

Tato rezidua se však vyskytují i v těch útvarech, které za státy v naší vědě bez pochybností považujeme (např. teritoriální členění nenahradilo členění podle pokrevně příbuzenských skupin na ostrově Samu do doby Polykratových reforem, v Attice do doby Kleisthenových

⁸⁹ Jord. Get. 304: *Convocans Gothos comites gentisque suae primates...*

⁹⁰ Srov. J. B, Stěhování národů. Str. 102-110. Stavovské sněmy zde reprezentovaly koncily konané v Toledu. Dále srov. J. B. Frankové, str. 115-117.

⁹¹ Jiným právem se řídí např. Římané a barbaři, v rámci barbarů mohou být kodifikována jednotlivá práva kmenoví. Největší pestrost v tomto smyslu vznikla ve franské říši. (Srov. Agobard z Lyonu, Liber adversus legem Gundobadi 5.

⁹² Proto se sem nepočítají zákoníky anglosaských králů ze stejného období, které jsou sepsány v domácím jazyku.

⁹³ K tomu viz blíže: J. B. Sakralita práva a Pactus legis Salicae. In: Daniš, M. Vaňachovič, P. Historické štúdie: medzi antikou a stredovekom. Bratislava 2010. Str. 15-22; tatáž: BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. Čest v Evropě "barbarů". Acta iuridica Olomucensia, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, roč. 8/2013, supplementum, s. 39-49.

⁹⁴ Srov. J. B. SN, str. 371- 387.

reforem, tedy neméně než dvě staletí po vzniku nejstarších athénských státních orgánů.⁹⁵ V právu se dlouho udržovala role fratrií.⁹⁶ Ve franském státě přetrvávala úloha rodových institucí ve shromáždění bojovníků (březnový sněm) a v některých institucích soudních, vedle nichž se brzy utvořilo i soudnictví hrabat jako královských úředníků.⁹⁷ Stejně tak jako v případě uvedených řeckých poleis nebo u Franků, jejichž politické útvary jsou nazývány státy, přetrvávaly některé orgány rodové společnosti v kočovnických říších, jako byl. např. vzpomenutý asijský stát Siung-nuů či evropská hunská říše.⁹⁸

Určité charakteristiky nomádských říší vytýčili ve svých pracích N. Kradin a T. Barfield.⁹⁹ První z nich říši kočovníků definuje jako společnost organizovanou na vojensko-hierarchickém principu a obývající rozsáhlé území. Věci, které neprodukuje hospodářství nomádů, získává taková říše ozbrojenou

⁹⁵ Jednoznačná není ani odpověď na otázku, co můžeme považovat za počátek, vznik antického státu. Uvedme alespoň některé možnosti řešení: Vzniká správa, která nevychází z principu stařešinství, ale z volby. Volební jednotkou je buď pokrevně příbuzenský kolektiv (ranější forma státu) nebo kolektiv, v němž již pokrevně příbuzenské vztahy nehrají roli. (Velmi dobrým příkladem pro tuto vyspělejší formu je serviovská ústava v Římě). Povinnost krevní msty přechází z rodu na stát (vznik athénské areiopagu, který má soudní funkce, Drakontových a Lykúrgových zákonů, Zákonů XII desek, franské hraběcí a královské soudnictví). Stát se staví jako arbiter mezi stranu pachatele a poškozeného, odbourává nejenom krevní mstu, ale i princip kolektivní viny (jehož rezidua se i v zákonech státu mohou ještě sporadicky vyskytovat).

⁹⁶ Aristotel. Athénaíon politeiá. Ed. H. Oppermann. Leipzig 1028, H. BENGTON. Griechische Geschichte. München 1969. Str. 107-109; Zlomky z Drakontových zákonů obsahují též ručení příbuzenského kolektivu (androlepsia) a instituci wergeldu (aidesis).

⁹⁷ Srov. J. Bednaříková, Frankové, str. 115-125.

⁹⁸ Srov. J. Bednaříková, Attila, Praha 2012, str. 44-48 a ibid., str. 148-157.

⁹⁹ N. Kradin. Nomadic Empires. Origins, Ruce, Decline. In: Nomadic Pathways in Social Evolution. Ed. By N. N. Kradin, T. Bondarenko and T. Barfield. Mowcos 2003. Str. 73-87. T. Barfield. The Hsiung-nu Imperial Confederacy. Organization and Foreign Policy. In: Journal of Asian Studies 41. 1981. Str. 45-61.

loupeží, válkami, nerovným obchodem, vynucováním daní a vymáháním darů od svých sousedů. Jako charakteristické rysy nomádské society uvádí: mnohastupňový hierarchický charakter jejího vedení, prostoupenost jejich států rodově kmenovým zřízením, teritoriální členění říše na dvě nebo tři (hlavní) části, dále je to povinná služba jezdců při komunikaci mezi kraji a centrem, desetinný systém organizace vojska, nástupnictví v celém rodě vládce a specifický způsob soužití se zemědělskými společnostmi.

Vznik velkých kočovnických říší podle Kradina odpovídá vzniku velkých zemědělských států (např. država Siung-nuů a Čína doby dynastie Chan). Důležitým úkolem vládce kočovnické říše bylo získávat různé potřeby zvnějšku. Jeho moc závisela na tom, jak se mu tento úkol dařilo plnit. Za významnou spojnicí mezi vládním centrem a kmeny považuje tzv. „prestížní ekonomiku“ (v podobě odstupňovaných darů od vládce). Všímá si složitosti struktury nomádských států a preferuje pro ně proto termín „**supersložnoje vožděstvo**“.

J. Barfield konkrétně stát asijských Siung-nuů nazývá „**Imperial confederacy**.“ Domnívá se, že vznikl, aby zprostředkoval styky mezi Čínou a kmeny ve stepi, a i on jej tedy považuje za jakýsi produkt vývoje čínské civilizace.

Attilova říše byla vrcholným stadiem vývoje hunské říše v Evropě, proto se typu tohoto „barbarského“ státu budeme blíže věnovat právě v této etapě. Předem je třeba podotknout, že na rozdíl od germánských států tohoto období je zde možno najít staroorientální prvky, které s sebou do Evropy přineslo takzvané tradiční jádro mezi hunskými kmeny.¹⁰⁰

K těmto prvkům patří vysoký stupeň sakrality Attilova království.¹⁰¹ Lze hovořit o postavení, kdy je panovník považován za božstvo, vládnoucí na zemi. Starší tradici mohou odpovídat i určité rysy Attilova absolutismu. Vůči svým družiníkům, a to, i vůči nejvýznamnějšímu z nich, je pán,¹⁰² i tzv. logady smí podle vlastní vůle trestat smrtí.¹⁰³ Styk s ním je řízen propracovanými ceremoniálními pravidly.¹⁰⁴

Družina

Attilova družina, raný státní aparát, z něhož se, podobně jako v případě Vizigótů nebo Franků, vydělovaly jednotlivé konkrétní státní funkce, je dobře dosvědčena historikem Priskem. Jde o ty, které nazývá *logades*. Jejich postavení je pevně dáno vzdáleností, v níž jsou na hostinách usazováni od krále,¹⁰⁵ opět zcela analogicky, jako v případě Franků. *Logades* byli podle Priskových zpráv královými osobními strážci, tajemníky, rádci, s nimiž projednával např. záležitosti mezinárodní politiky své říše, veliteli určitých částí vojska, správci oblastí, do jejichž čela je král postavil,¹⁰⁶ fungovali

¹⁰⁰ K problematice ztotožnění evropských Hunů a asijských Siung-nuů srov. J. BEDNAŘÍKOVÁ, Attila. Praha 2012, Str. 9-23.

¹⁰¹ Blíže k tomu: BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. Bič boží-sakrální král. In Bořivoj, Marek. **Visuque et auditu iuxta venerabilis adrogantiam effugerat**. Vyd. 1. Praha: Jednota klasických filologů, 2013. s. 195-204,

¹⁰² Priskos, frg. 8, str. 89 (*despotés*).

¹⁰³ K Attilově trestní pravomoci srov. Priskos, frg. 8, str. 72 a 94n. Na druhé straně ale ještě stejně tak jako patriarchální vládcové osobně soudil spory svých poddaných (ibid., str. 89).

¹⁰⁴ Priskos, srov. frg. 8. Str. 85.

¹⁰⁵ Priskos, frg. 8, str. 91.

¹⁰⁶ To je i archeologicky doloženo nálezy zlatých luků, které sloužily jako odznaky jejich moci.

při vybírání daní a dávek i v diplomatických službách hunské říše. Jedno z hlavních pout věrnosti družiny vůči králi představovala válečná kořist.¹⁰⁷

Nelze bohužel přesněji zjistit, jaké postavení měl králův *oinochoos*,¹⁰⁸ zda patřil rovněž k družiníkům, *logadům*, a mohl by tedy být srovnán s vizigótskou funkcí *comes scantiariorum*. I bez tohoto poznatku je ovšem dost zřetelně vidět, že v Attilově říši se utvářel a prosazoval raný státní aparát, značně analogický úřednímu aparátu raně středověkých barbarských království.

Podobné je i mísení starších rodových struktur a nově vznikajících struktur státních. Rodově kmenovou správu u Hunů se Attila snažil svými logady, vybranými úředníky, které král sám dosazoval i sesazoval, postupně nahradit.¹⁰⁹ Naopak kmenové krále poddaných germánských etnik zřejmě chápal jako své logady.¹¹⁰

Některé pojmy, které Priskovy fragmenty obsahují, jsou jednoznačně těžko vyložitelné. To platí např. o tzv. archontech vesnic. Mohli by to být představitelé jejich samosprávy, ale i jejich vlastníci.¹¹¹

Obyčejové právo ani psaný zákoník této říše neznáme, písemná administrativa při hunském královském dvoře je však doložena.¹¹² O trestech, které zde podle historika Priska byly uplatňovány, nevíme, zda byly součástí zvykových norem nebo závisely na vůli vládce. Druhá varianta se zdá být pravděpodobnější (srov. např. Attilovo jednání s tlumočnickem Bigilou).¹¹³

Attilovu říši by tedy bylo možno považovat za „barbarský stát“ s určitými rysy staroorientálního sakrálního království, jimiž se od tzv. barbarských germánských států, kde sakralita vladařů pramení v rodové společnosti, odlišuje.

Závěr

Za barbarské státy můžeme tedy považovat především typ států s velmi významnou státtvornou rolí královské moci, která však není ryze monarchická. Objevují se v nich určitá rezidua rodově kmenového zřízení v kombinaci s královskými úřady. Struktura těchto království je polyetnická. Nositelem státnosti je zde původně ozbrojený lid, později alespoň v některých stavovské sněmy. Vždy mají podstatný podíl římského obyvatelstva (což částečně platí i pro Attilovu říši po odstoupení části Pannonie ve 30. letech 5. stol.). Setkáváme se v nich (až na stát Vandalů) s kodifikovanými kmenovými právy, v určité nejednotné míře ovlivněnými právem římským, s právní personalitou a územní platností královských norem.

¹⁰⁷ Srov. Priskos, frg. 8, str. 86.

¹⁰⁸ Priskos, frg. 8, str. 91.

¹⁰⁹ Příslušníky této starší správy Priskos nenazývá *logades*, *lochagoi* nebo *epitédeoi*, ale *archontes* nebo *basileis*. (frg. 8, str. 82n).

¹¹⁰ Srov. Jord. Get. 197-200 a 253.

¹¹¹ Vlastnictví vesnic je doloženo např. u logada Bericha (Priskos, frg. 8, str. 94).

¹¹² Srov. Priskos frg. 8, str. 80, 81 a 84.

¹¹³ Srov. *ibid.*, frg. 8, str. 79-82 a frg. 14.